

Intervju z dr. Nevo Trampuž Orel, dobitnico nagrade Slovenskega arheološkega društva v letu 2017

© Boštjan Laharnar, Peter Turk

Neva, iskrene čestitke za najprestižnejšo nagrado SAD! Se morda še spominjate, kaj vas je spodbudilo k študiju arheologije?

Najprej – hvala lepa za čestitke za nagrado, ki me je močno presenetila, ampak tudi zelo razveselila, ker je nisem nikoli pričakovala. Kar zadeva mojo izbiro študija arheologije, pa moram povedati, da sem kot otrok in pozneje zelo rada risala in tako sem se po zaključku klasične gimnazije vpisala na Fakulteto za arhitekturo. V prvem letniku pa sem spoznala, da opisna geometrija, statika in matematika niso moji priljubljeni predmeti. Odločila sem se za humanistični študij, ki mi je bil po vsebini in dotedanji izobrazbi bližji, in se tako naslednje leto vpisala na arheologijo in umetnostno zgodovino. Zelo prozaična odločitev, brez posebne spodbude ... Moram pa priznati, da sta mi sposobnost risanja in poznavanje osnov opisne geometrije pozneje zelo koristili pri risanju arheološkega gradiva.

Zanimala pa vas je tudi umetnostna zgodovina?

Ker je bil študij na Oddelku za arheologijo sprva precej neurejen, sem se najprej usmerila v predavanja in izpite na umetnostni zgodovini, ki sem jih uspešno zaključila. Vsekakor mi je ta študij ob zelo dobrih predavateljih (kot so bili profesorji Luc Menaše, Nace Šumi, Metod Mikuž, Jože Kastelic) obogatil splošno izobrazbo.

Kateri učitelji in kolegi so bistveno zaznamovali vašo arheološko pot?

Na arheološkem oddelku je prišlo do kvalitetne spremembe po drugem letniku našega študija. Predstojnik arheološkega oddelka je leta 1970 postal prof. dr. Jože Kastelic, ki je povabil razen nekaterih občasnih predavateljev s Hrvaške (med njimi prof. dr. Zdenka Vinskega za zgodnji srednji vek) tudi dr. Staneta Gabrovca, vodjo Arheološkega oddelka v Narodnem muzeju, poznejšega univerzitetnega profesorja, člana Bavarske akademije znanosti in rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU). Bil je med vodilnimi raziskovalci prazgodovinskih kovinskih obdobij, predvsem železne dobe, priznan ne samo v arheoloških krogih tedanje Jugoslavije, ampak tudi v evropskih znanstvenih krogih.

Imela sem srečo, da me je uvrstil skupaj s kolegi Bibo Teržan, Mitjem Guštinom, Janezom Dularjem in tedaj že diplomiranim arheologom Dragom Svoljšakom v svojo

višji prazgodovinski seminar. Tam nas je seznanjal s sistematičnim raziskovalnim pristopom v obravnavi arheološkega gradiva s poudarkom na prazgodovinskih kovinskih obdobjih in nas vodil skozi kronologijo in tipologijo grobnega gradiva. Podrobneje nam je predstavil veljavne evropske kronološke lestvice in železnodobno kronologijo, ki jo je na novo utemeljil za slovensko ozemlje glede na kronološko-kulturno sorodna območja srednje Evrope. Pisati smo morali referate s tematiko, ki jo je raziskoval in predaval. Vključil nas je tudi v terensko delo pri raziskavah stiške naselbine in gomil. Dodelil nam je teme diplomskih nalog in nas na podlagi teh pripravil na aktivno udeležbo na mednarodnem simpoziju SAD o halštatski kulturi leta 1972 v Novem mestu. Uspešno smo nastopili z referati, ki so bili nato objavljeni v Arheološkem vestniku (24, 1973 /1975). Prav s kolegi iz višjega seminarja sem pozneje strokovno sodelovala, največ z Bibo Teržan, sedaj profesorico v pokoju in redno članico Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki je postala moja mentorica pri poznejšem raziskovalnem delu in doktoratu. Še danes smo v pogostih prijateljskih stikih, ki so se ohranili iz študentskih let, in še vedno se radi srečujemo. Gospod Svoljšak pa je kot naslednik profesorja Gabrovca v Arheološkem oddelku NM leta 1987 postal moj novi predstojnik, ki je vodil oddelek do upokojitve in v tem obdobju z razumevanjem spremljal moja poznejša raziskovalna prizadevanja.

Po diplomu leta 1973 ste nastopili delovno mesto kustosinje za prazgodovinska obdobja v Narodnem muzeju v Ljubljani. Nam orišete, kakšne so bile takratne razmere oziroma položaj arheologije v Narodnem muzeju?

V Arheološkem oddelku Narodnega muzeja sem začela delati leta 1973 pri profesorju Gabrovcu najprej kot tehnična risarka, nato kot štipendistka tedanjega Sklada Borisa Kidriča pri Gabrovčevi raziskovalni nalogi »Sveta Lucija«. Leta 1976 sem šele postala kustos za prazgodovinska obdobja. Na tem mestu sem ostala do pokoja.

Muzej je v času mojega prihoda vodil ravnatelj dr. Peter Petru (1970–1983), priznani strokovnjak za antično provincialno arheologijo, na tekočem s stroko in sodobno muzeologijo, hkrati pa izjemno širok in dober človek, z velikim čutom za vse zaposlene v muzeju. Mlade kustose, ki nas ni bilo veliko, je spodbujal pri delu, včasih pa tudi zagovarjal pred občasno kritiko starejših kolegov. Ti so nas sicer naklonjeno sprejemali in se trudili, da smo kot prišleki spoznavali in prevzemali obstoječa muzejska

pravila pri hranjenju, dokumentiranju, konservaciji, izposoji in posoji muzejskega gradiva. Moja učiteljica in svetovalka v teh zadevah je bila dr. Vida Staretova, predstojnik oddelka pa me je vključil kot sodelavko pri raziskovalni nalogi »Sveta Lucija«.

V tem obdobju smo imeli veliko arheoloških razstav s prazgodovinsko tematiko, predvsem gostujočih tujih, pa tudi gostovanja lastnih razstav v tedanji Jugoslaviji, nekaj tudi v tujini, pri katerih sem sodelovala, nekatere tudi vodila. Vsa ta živahna razstavna dejavnost je bila zasluga Petrujevih prizadevanj in kontaktov z drugimi muzeji, pa tudi s tedanjimi državnimi kulturnimi in raziskovalnimi ustanovami. Spodbudil je tudi prenovu prazgodovinskega dela muzejske stalne razstave (ki sem jo izvršila v letih 1982–1983), v ta namen za muzej pridobil muzeološko raziskovalno nalogo pri tedanji Raziskovalni skupnosti Slovenije, tri strokovna potovanja po sodobnih angleških in nemških muzejih pa mi je z njegovim posredovanjem omogočil ZAMTES (tedaj Zavod za mednarodno kulturno in znanstveno sodelovanje). Pri državnih ustanovah si je zelo prizadeval dobiti denarna sredstva za preureditev muzejskega podstrešja v delovne prostore, ker se je kljub maloštevilnim novim zaposlitvam v muzeju večala prostorska stiska. Njegov nesebični trud v tem primeru ni bil uspešen, morda zaradi njegove poštene neideološke drže? Žal je njegova prizadevanja dokončno prekinila nepričakovana in prezgodnja smrt v letu 1983.

Mislím, da so bile takratne razmere v Narodnem muzeju, kakor tudi položaj arheološkega oddelka, zelo ugodni v strokovnem in manj v finančnem pomenu. V primerjavi z arheološkimi oddelki ostalih slovenskih muzejev smo morda imeli prednost zaradi sicer občasno prekinjene, dolgoletne tradicije ravnateljev arheologov. Začela se je s Karlom Deschmannom, ki je leta 1875 pridobil prve sistematično izkopane najdbe s kolišč na Ljubljanskem barju. Te so našle svoje eminentno mesto v razstavnih vitrinah sedanje muzejske stavbe, tudi po Deschmannovi pobudi zgrajene leta 1888 kot Kranjski deželni muzej Rudolfinum. Tradicija arheologov se je nadaljevala (z nekaj presledki) z Alfonsom Muellnerjem, Walterjem Schmidom, Rajkom Ložarjem, po letu 1946 pa z Jožetom Kastelicem, Petrom Petrujem, Petrom Kosom in sedaj z Barbaro Ravnik. Vmesna izjema je bil le zgodovinar Boris Gombač (prišel z Inštituta za delavsko gibanje), ki je postal direktor leta 1984 po smrti dr. Petruja. Arheološka stroka večine direktorjev in znanstveni renome vodje

Arheološkega oddelka Staneta Gabrovca sta gotovo doprinesla h kvalitetnejšemu nivoju arheologije v Narodnem muzeju v primerjavi z ostalimi muzeji v Sloveniji.

V diplomski nalogi ste obravnavali grobne najdbe z Mosta na Soči, ki jih hrani Narodni muzej Slovenije. Leta 1975 je v soavtorstvu z Bibo Teržan izšel pomemben članek o kronologiji svetolucijske skupine, v letih 1984 in 1985 pa v soavtorstvu z Bibo Teržan in Fulvio Lo Schiavo še kataloška objava 2.500 mostarskih grobov z izkopavanj Josefa Szombathyja. Kakšne spomine imate na tisti čas? Kakšne so bile takrat razmere in pogoji za tovrstno raziskovalno delo in kako so se razmere spreminjale (na boljše/slabše) do vaše upokojitve?

Za kataloško objavo celotnega gradiva Szombathyjevih izkopavanj, ki je bila del Gabrovčeve raziskovalne naloge o svetolucijskem grobišču, je bilo treba zrisati vse gradivo iz Naravoslovnega muzeja na Dunaju. Maloštevilne grobne celote iz Narodnega muzeja so bile že izrisane, gradivo iz Mestnega muzeja v Trstu pa je prevzela v risanje italijanska kolegica. Po dogovoru z dr. Wilhelmom Angelijem, vodjo dunajskega Prazgodovinskega oddelka, je profesor Gabrovec leta 1972 sestavil ekipo svojih nekdanjih študentov, takrat že diplomiranih arheologov, nas z vlakom odpeljal na Dunaj in »prepustil« dr. Angeliju v Naravoslovnem muzeju, »dokler ne bomo zrisali vsega svetolucijskega gradiva«. Tega je bilo seveda ogromno, kljub temu da smo imeli že prvi mesec neizprosni dnevni red: od 9. ure dopoldne do 6. ali 7. ure zvečer, s kratkim opoldanskim odmorom za malico (klobase ali hrenovke z bližnje stojnice) in večernim čajem, s katerim nas je razvajala ljubezniva dr. Elisabeth Ruttkay. Le na koncu tedna smo si privoščili kakšno jed v bližnji Wienerwald gostilni. Na Dunaj smo se morali vračati še večkrat po letu 1972 za mesec in več dni. Ekipo je vodila Biba Teržan, ki je preverjala identiteto predmetov z inventarnimi knjigami, risarji so bili, razen mene, tudi Dragica Lunder Knific in Tomaž Perko, danes priznani akademski slikar, ki je z lahkoto risal fibule brez merilnih pripomočkov in nas med delom zabaval z duhovitimi domislicami. Pozneje so se nam pridružili še Mitja Guštin, Janez Dular, Anja Dular in še drugi kolegi, ki so zrisali in objavili tudi gradivo ostalih slovenskih najdišč v Naravoslovnem muzeju. Mislím, da smo vsi ohranili najlepše spomine na ta dunajski čas, ki nam ga je poklonil naš profesor. Živeli smo sicer zelo skromno, zavedali pa smo se enkratne priložnosti, da smo v tistih časih

socialističnega sistema sploh lahko bivali na Dunaju, in to večkrat po mesec dni. Konec tedna smo izkoristili za ogled dunajskih znamenitosti, muzejev, galerij, palač, parkov in okolice, včasih smo šli tudi na čokoladno torto v slovito slaščičarno Sacher ali Demel.

Razmere za tak raziskovalni projekt v humanističnih strokah, kot ga je v 70. letih zastavil profesor Gabrovec, finančno in organizacijsko gotovo niso bile ugodne. Sama na to vprašanje ne morem odgovoriti, saj sem bila takrat šele na začetku svoje službe in raziskovalnega sistema nisem poznala. Vendar je Gabrovec kot nosilec raziskovalne naloge (to je bil takrat formalni naziv) kljub sistemskim oviram in pomanjkanju denarja uspešno realiziral svoj načrt in objavo rezultatov v muzejski seriji Katalogov in monografij.

Pomemben mejnik v vaši karieri je bila priprava razstave Bronasta doba na Slovenskem. Drži, da ste s to razstavo v slovenski prostor vpeljali nov koncept arheoloških razstav?

Mislím, da je realnejša ocena, da sem želela v tej razstavi iz leta 1987 uporabiti izkušnje anglosaksonske muzeologije, ki sem jih poznala iz strokovne literature in s strokovnih obiskov britanskih in nemških muzejev. Te so bile v nasprotju s klasičnim načinom predstavitve gradiva pri nas pa tudi marsikje drugod – namreč razvrščanje arheoloških predmetov po izvoru in času nastanka ter sugeriranje neke apriorne umetniške vrednosti, ki naj bi jo narekovala že kar njihova starost sama po sebi. Gradivo sem obravnavala kot sestavni del scenarija (besedila), kot sredstvo za predstavitev različnih vidikov arheološkega obdobja (v primeru razstave Bronasta doba: poselitev, bivanjska kultura, gospodarske dejavnosti, tehnologija, grobno obredje ...). Kot dopolnilo razstavljenim predmetom in besedilom sem uporabila ilustracije (risana ponazorila uporabe orodja, delovnih postopkov, oboroženega vojščaka), rekonstrukcije in replike v naravni velikosti (del značilne prazgodovinske hiše, vertikalne statve), ki so bile tedaj pri nas muzeološka redkost. Nekatera risana ponazorila so bila pozneje prevzeta tudi v drugih razstavah in arheološki poljudni literaturi. Moram pa dodati, da razstava ne bi bila takšna brez odličnih sodelavcev: oblikovalca Ranka Novaka, ilustratorja slikarja Igorja Reharja, inženirja lesarstva Janeza Goloba, etnologinje Sinje Zemljič Golob in kolegice Irene Horvat Šavelj. Te razstave pa mogoče nikoli ne bi bilo, če je ne bi takrat

predlagala Biba Teržan, ki jo je tudi ves čas nastajanja strokovno spremljala.

Ravno priprava te razstave vas je spodbudila, da ste bronasto dobo začeli znanstveno preučevati. Pri tem je bilo ključno, da ste se usmerili v interdisciplinarne raziskave. Zakaj prav na področje arheometrije?

Na tem področju smo bili v zamudi. Prve sodobne spektralne analize posamičnih predmetov iz depojev Črmošnjice, Jurka vas in z Ljubljanskega barja smo dobili v 60. letih iz nemških laboratorijev v Halleju in Stuttgartu, kjer so že izvajali in objavljali množične analize. Naše domače analize s sodobnimi metodami (NAA, PIXE) so bile večinoma naključne. Prve je izvršil kemik Lado Kosta leta 1977 (osem analiz iz depojev Udje in Črmošnjice); sledil je fizik Žiga Šmit s PIXE metodo leta 1982 (sedemnajst analiz različnih predmetov in surovine z Bleda in Bodešč in leta 1984 večje število analiz noriških srebrnikov iz Celja in Bevk). Žal so bili vsi analizirani predmeti različnih vrst, iz različnih obdobj in najdišč ter premalo številni za uspešno interpretacijo rezultatov analiz. Za statistično zanesljive rezultate bi bilo potrebno sistematično kemijsko analiziranje velikega števila predmetov, kar bi bil prevelik finančni zalogaj za muzej.

Na razstavi o bronasti dobi sem omenila, da za večino kovinskih predmetov iz bronaste dobe v muzejskem depozu še vedno ne vemo zanesljivo, ali so res iz bron. Na to se je takrat odzval novinar I. Popit s člankom o naši razstavi v dnevnem časopisu s pomenljivim naslovom »Bronasti maček v žaklju«, v katerem je okrcal naravoslovce, da se premalo zanimajo za sodelovanje z arheologi. Za to kritiko sem mu ostala hvaležna.

Na področju arheometrije ste v Sloveniji orali ledino. Nam lahko na kratko orišete začetke vaših arheometričnih raziskav in v tem okviru raziskav arheoloških kovin?

Usmeritev v spektrometrične analize bakrove rude, kovine in izdelkov je prva javno predlagala dr. Biba Teržan že leta 1983 (Arh. vestnik 34), podprl jo je tudi dr. Božidar Slapšak, vendar predlog ni bil realiziran, ker naravoslovci niso bili naklonjeni takemu sodelovanju. Leta 1987 je bil ponovno poslan poziv slovenskim naravoslovcem k sodelovanju z arheologi, ki je bil tokrat uspešen zaradi odločne osebne zavzetosti nekaterih posameznikov, ki so odkrili pot za izvedbo načrtnih interdisciplinarnih raziskav. Za sodelovanje sta se odločila Laboratorij za

spektroskopijo materialov (dr. Boris Orel) in Laboratorij za analizo kemijo (dr. Vida Hudnik), podprl pa ga je tudi tedanji direktor, dr. Stane Pejovnik. Narodni muzej je pristal na specializacijo svojega sodelavca kemika (Zorana Miliča) v izvajanju analiz z ICP-AES metodo na inštitutu, tedanja Raziskovalna skupnost RS pa je delo finančno omogočila. Odločili smo se za sistematično analiziranje gradiva iz pozne bronaste dobe, ker je iz tega obdobja množina kovinskih predmetov največja in ker večina gradiva izvira iz depojskih najdb. Te vsebujejo razmeroma velike skupine istovrstnih predmetov, ki omogočajo verodostojno, statistično podprto obdelavo in primerjavo analiz znotraj posamezne skupine in med različnimi skupinami predmetov. V letih 1989–1991 smo dobili prvih 300 analiz. To so bile prve sistematične analize kovinskega gradiva iz pozne bronaste dobe v Sloveniji. V tem obdobju sem se morala najprej temeljito seznaniti s tujo strokovno literaturo tega področja, da sem lahko razumela kemijske rezultate analiz in jih nato poskusila povezati z arheološkimi ugotovitvami, ki temeljijo na arheoloških metodah. V letu 1994 je naše delo preraslo v prvi raziskovalni projekt, ki ga je v sodelovanju z menoj vodila Biba Teržan, tedaj profesorica na Svobodni univerzi v Berlinu. Financiralo ga je Ministrstvo za znanost in tehnologijo s podporo Ministrstva za kulturo. Leta 1996 je bilo objavljenih 928 analiz predmetov iz 23 depojev. Pri tem delu je z analizami prvič sodeloval okoljski kemik David J. Heath, moj poznejši dolgoletni sodelavec pri naslednjih samostojnih projektih. Pritegnili pa smo tudi sodelavce z Metalurškega inštituta.

Vaše arheometrične raziskave in s tem povezane ugotovitve so bile prepoznane tudi v tujini. Ste med najpogosteje citiranimi slovenskimi arheologi v tuji znanstveni literaturi. Bi morda v okviru vaših arheometričnih raziskav izpostavili katero od ugotovitev?

Najbolj odmevna ugotovitev, ki jo je prva razkrila naša raziskava, je bila namerna in varčna izdelava različnih bronastih zlitin s kositrom, ki so jo sprejeli tudi mednarodni strokovni krogi. Na osnovi analiz več kot 1.300 predmetov iz depojev z območja Slovenije, severozahodne Hrvaške in depoja iz avstrijske Štajerske smo sklepali, da so na tem območju v prvi polovici pozne bronaste dobe livarji že poznali različne lastnosti kositrnih bronov. V srpih smo namreč odkrili nizek kositer (do 4 %) – tak bron je žilav in raztegljiv, kar je omogočalo pogosto kovanje in brušenje srpa, ne da bi se zlomil. Nasprotno pa je bil v

orožju višji kositer (do 7 % v sekirah, do 9 % v mečih) – tak bron je trd in primeren za brušenje rezila pri udarnem orožju, toda krhek zaradi večje količine kositra, ki ne dopušča kovanja. Podobne metalurške prakse v večjem obsegu zaenkrat niso zasledili v zahodnih predelih Evrope, kjer je bilo dovolj kositra. Pač pa smo zaradi podobnosti naših predmetov in izdelkov karpatskega obrtniškega kroga sklepali, da omenjena metalurška posebnost izvira od tam in da je posledica pomanjkanja kositra. Pozneje se je ta domneva potrdila, ko so nemške analize srpov, sekir in mečev iz depojev v Panonski nižini ob Tisi pokazale enako varčno ravnanje s kositrom.

S ponosom se lahko ozirate na opravljeno delo. Od kar ste se upokojili, vam verjetno ostaja več časa za zanimanja in dejavnosti, ki so bile prej na stranskem tiru?

Pravzaprav ni čisto tako, kar zadeva vprašanje o času. Zdi se mi, da mi ga kar naprej primanjkuje, da prehitro mineva (to lahko slišite od številnih upokojencev). Ne utegnem prebrati dovolj tistih knjig, ki jih hočem, in si ogledati dovolj filmov, ki me zanimajo. Zelo pa se veselim dolgih sprehodov po naravi, najraje gorski, kamor se z možem in našo psičko, mejno ovčarko, zelo pogosto odpraviva, v soncu, dežju ali snegu.